

Libris.RO

Respect pentru ceea ce e de valoare

PETRU CRETIA

**LUMINILE ȘI UMBRELE
SUFLETULUI**

HUMANITAS
BUCURESTI

<i>Nota editurii</i>	5
Despre cartea aceasta	7
Pentru cei fără nume	10
Demnitatea	13
Ticăloșii	22
Tiranii mărunți	27
Cinstea	29
Vrednicia	32
Cuvînța	34
Prostia	37
Mediocritatea	41
Prejudecățile	44
Dreptatea	47
Adevărul	51
Calomnia	54
Intoleranța	59
Blândețea	62
Răbdarea	69
Încrederea	73
Dezamăgirea	77
Suferința zadarnică	80
Văicăreală	83
Curajul	86

Respect pentru omeni și cărți

Speranță	91
Tristețea	94
Bucuria	104
Sărbătoarea	107
Plăcerea	110
Superficialitatea	114
Nepăsarea	117
<i>Homo valachicus</i>	120
Falsa conștiință	126
Vorba fără de rost	131
Cuvântul dat	139
Despre credință	143
Două gânduri despre binele și răul din lume	149

Despre cei neștiuți și uitați și pierduți în lutul orb și risipiți prin veacuri, dar care *au fost sarea pământului* și care au purtat pe umerii lor binele lumii sunt scrise rândurile acestea. Cred că nu e nimeni dintre noi care să nu fi cunoscut asemenea oameni. Să-i înmulțim cu numărul incalculabil al generațiilor, cu întinderea continentelor și cu puzderia insulelor și, adunându-le în gândul nostru umbrele fără nume și chip, să-i celebrăm o clipă, aici și acum, în zarva plină de nume a istoriei. În ei se întrupează acea parte de bine a speciei grație căreia omenirea are *totuși* chip omenesc și a dăinuit în ciuda crâncenelor ei cusururi. Am putea să-i numim buni prin natură sau, dacă vreți, pentru că aşa i-a lăsat Dumnezeu printre noi. Ei nu trebuie neapărat gândiți în funcție de anumite crezuri, coduri morale sau legi, ci în spontaneitatea din adânc a bunătății lor, care poate fi chiar bunătate sau cinste sau răbdare sau dreptate, smerenie, îndurare sau curaj, dăruire, necruțare de sine, chezășia cuvântului dat, devotament, fidelitate și onoare, dârzenie sau, printre nu multe altele, puterea de a răspândi în jurul lor încredere și bucurie, iubire și har. Sunt cei înzestrați cu un fel de *exemplaritate inefabilă*, ca reprezentanți ai unui bine necontingent, martori ai acelei

Respect pentru părtărea omeneșcului pe care, printre atâtea rele și printre atâția răi, suntem înclinați prea adesea să-o uităm.

Există un mit hasidic potrivit căruia se află mereu și mereu, împrăștiat pe pământ, treizeci și șase de înțelepți, oameni de obicei nevoiași, umili și umiliți, oameni fără nume pe care se sprijină lumea ca să nu cadă în pierzanie, oameni drepti în strâmbătate și îndărătnici sub bici, în întunericul vremilor. Dar treizeci și șase este doar expresia simbolică a unei prezențe mult mai cuprinzătoare în dăinuirea ei. A tuturor celor care trăiesc și făptuiesc înând dreaptă cumpăna istoriei cu o mâna nevăzută, iar apoi se duc în uitare. Dacă cineva vrea pilde, să recitească parabola samariteanului, căruia, spre deosebire de preot și de levit, i s-a făcut milă de cel căzut în drum și „i-a legat rânile și a turnat peste ele undelemn și vin; apoi l-a pus pe dobitocul lui, l-a dus la un han și a îngrijit de el. A doua zi, când a pornit la drum, a scos doi dinari, i-a dat hangiului și i-a zis: «Ai grija de el și orice vei mai cheltui îți voi da înapoi la întoarcere.»“ Sau să recitească *Insula lui Artur* a Elsei Morante. Condiția noastră este înălțată și izbăvită prin neîncetata aflare în lume a celor buni și drepti și curați. Si nu trebuie să ne gândim la ei decât cu venerație, cu recunoștință și cu dragoste, fără vreo încrâncenare pentru soarta lor: prezența lor în omeneire este, spre binele ei, adâncă, cum adânc e și răul, dar este și ușoară, ca un zâmbet ascuns în lumină, mereu.

Cineva, prin Renaștere, pare-mi-se că în Olanda, a scris în latinește câteva tomuri de *Vieți ale oamenilor obscuri*. N-am citit cartea, dar iată ce s-ar mai cuveni spus: la sfârșitul sfârșiturilor, când toate vor înceta și vor fi judecate,

Respect pentru autor și traducător
ultimul poet al lumii să citească la șir, în tăcerea aceea și
în acel alt timp și altă lumină, numele tuturor celor fără
de nume, de la un capăt la altul al vremii. Numele celor
nevădiți și uitați și de nici o seamă, care au purtat lumea,
sarea pământului, sămânța și roada ascunsă a lui. Numele
celor care, din sinele lor și de-a lungul neîncetatei pătimiri,
au păstrat sensul august al umanului.

În acest discurs despre *demnitate* va fi avută în vedere numai demnitatea individului uman definit ca entitate autonomă, deci față de care orice tribalism este heteronom. Esența lui este numai libertatea, și demnitatea lui constă în păstrarea libertății. Pentru cine poate confieri tuturor termenilor enunțării mai sus deplinătatea sensului lor, discursul despre demnitate s-ar putea încheia aici. Totuși, în asemenea domeniu, explicitarea poate să nu fie de prisos.

Ce înseamnă autonomia individului? Înseamnă nu că trăiește după bunul său plac, ci că *el alege legea după care să existe*. Oricât de înguste ar fi hotarele libertății, nimeni nu poate contesta că, între aceste hotare, noi, ca ființe libere, hotărâm suveran, în virtutea unei alegeri, ce anume lege să fie legea vieții noastre. Acest lucru nu-l poate hotărî în mod legitim nimeni în afară de noi, și acceptarea ori cărei ingerințe sub acest raport antrenează o diminuare a demnității.

Din ce direcție putem fi constrânși să procedăm altfel decât în termenii legii alese de noi? Răspunsul, limpede și hotărât, este acela că *din nici o direcție*, sub nici un imperativ. Cine alege servitutea este, alegând-o, tot atât de liber ca acela care alege nesupunerea. Diferența de demnitate între indivizi este aceea a calității sau a valorii alegerilor

Respect pentru omeni și cărti

lor. Facultatea care ne face să alegem potrivit demnității se numește discernământ, iar reacția emotivă în fața alegerilor degradante se numește indignare (vezi Patapievici, *Cerul...*, pp. 201–202 și *passim**, unde indignarea este definită drept „discernământul etic al inimii“).

Ce ne poate determina să alegem împotriva demnității, care ar putea fi acum numită rezistența individualului la orice formă de degradare a libertății sale? Evident, numai lăcomia și frica, deci *dinăuntrul* nostru. Și nu lăcomia ca apetit excesiv sau ca nevoie instinctivă de a-ți crea rezerve, ci erijarea scopului ei în scop ideal. Și nu teama ca reacție naturală în fața primejdiei, ci lașitatea, căci ce altceva înseamnă lașitatea decât să consimți la propria ta frică, alegând-o în locul rezistenței și a curajului și a neînfri cării, ca reacții ideale ale autonomiei și demnității? Desigur, nimeni nu știe *a priori* cum s-ar comporta sub tortură, care este suprema încercare a demnității umane. Mi s-a spus că trebuie să te gândești intens „să nu-ți pierzi sufletul, să nu-ți pierzi sufletul“, dar poate nu ajunge. Tortura este o *taină*, ca și botezul sau împărtășania, și măcar atunci trebuie să îți reafirmi că „resortul ultim al demnității făpturii este chipul sădit în noi de Dumnezeu la Facere“ (Patapievici, *Cerul...*, p. 208).

Care este drumul care duce la servitute? Sunt mai multe, dar unul, important, nu ține de frică: consimțirea la valoările gregare, închinarea necugetată la idolii tribului și la duhul tribului, cufundarea în obscura trăire colectivă, renunțarea la principiul de individuare și la prerogativele

* Trimiterile se referă la ediția Nemira, București, 1995 a volumului *Cerul văzut prin lentilă*. (N.ed.)

suverane ale individualității, care este, printre altele, și insurgență împotriva entropiei de masă și a misticii maselor. După cum este rezistența și, până la urmă, răzvrătirea împotriva oricărei încercări de forțare a alegerii tale. Căci dacă, în numele legii liber alese de noi, acceptăm autoritatea cuiva, a lăsa pe altul să hotărască cum vrea în locul tău este inacceptabil. În limitele existenței noastre de aici și de acum și din perspectiva demnității, aceasta este damnarea. Tot așa cum garanția ultimă a demnității este disponibilitatea individului pe deplin autonom ca, între indignitate și moarte, să aleagă moartea. Nu trebuie să fim prea lacomi de viață, nici să ne temem pentru ea mai mult decât valoarea ei reală *sub speciae dignitatis*. Valoare de altfel nu mică dacă ne gândim că tot ceea ce este vrednic de om și specific lui s-a împlinit prin individul eliberat și *omni modo determinatum*, nu prin lucrarea tiparelor întunecate ale colectivității¹.

1. Cititorul de la noi este stăruitor rugat, pentru a vedea ce se putea gândi despre individualitate în Anglia anilor cincizeci ai secolului trecut să (re)citească, în *Despre libertate* a lui John Stuart Mill, capitolul III, „Despre individualitate, ca unul dintre elementele bunei-stări“ (la pp. 73–96 ale excelentei traduceri a lui Adrian-Paul Iliescu, Editura Humanitas, 1994). Citez, pentru a se vedea cum scânteiază gândul în veșmintele unei alte vremi: „Nu reducând la uniformitate tot ceea ce este individualitate [...], ci cultivând și stimulând această individualitate [...] vor deveni ființele umane un nobil și frumos obiect de contemplare; și, cum operele împărtășesc caracterul celor ce le fac, prin același proces viața omenească va deveni și ea bogată, diversă și animată, furnizând mai multă hrană gândurilor înalte și simțămintelor elevate, întărind legătura fiecărui individ cu specia sa prin aceea că face specia infinit mai demnă ca individul să-i aparțină. Pe măsura

Respect pentru o altă opinie: *Ce întrebări se mai pun în catehismul demnității?* Ce alte determinări mai are individul văzut ca entitate autonomă investită cu demnitate?

Raționalitatea, care nu este facultatea superficială gândită de iluminism, ci implică o bună cunoaștere și o recunoaștere a tuturor resorturilor de iraționalitate montate în noi. Raționalitatea implică detașarea, prin critică și analiză și prin integrare istorică, de orice *părtinire* inspirată de irațional. De aici faptul că individul pe deplin rațional și „detașat” poate fi capabil de cea mai de neclintit dârzenie, dar nu de fanatism, care este o boală a stăruinței într-un crez și care implică, explicit sau nu, exilarea din spațiul omenescului a tuturor celor care nu-l împărtășesc. Orice fanatism este, latent, criminal și nu am fost chemați în lume ca să hotărâm arbitrar de viață (de sufletul) altora. Pe de altă parte, prin raportare la judecată, fanatismul operează întotdeauna în istorie ca mișcat de o prejudecată, deci de ceva care, neașteptând verificare sau nefind sensibil la ea, este de inspirație irațională și are miros de tenebre. De aici frecvența și violența fanatismului (minor) și printre cei grevați de (fie și minore) prejudecăți.

Dreapta judecată de sine. Raționalitatea (care nu este doar judecată corectă sau „sănătoasă”, ci însăși sănătatea profundă a spiritului, cu toate puterile lui) se verifică cel

dezvoltării individualității sale, fiecare devine mai valoros pentru sine însuși și prin aceasta poate fi mai valoros și pentru ceilalți. Există o mai mare plenitudine în viața proprie și, acolo unde se află mai multă viață în elementele componente, există mai multă viață și în masa pe care ele o formează [...]; orice forță care strivește individualitatea este o formă de despotism, indiferent cum s-ar numi, fie și «despotismul Obiceiului».“

mai bine în judecata de sine a individului. Dreapta judecată de sine este, prin definiție, incompatibilă cu manifestarea, fie și parțială sau intermitentă, a falsei conștiințe (despre care, mai pe larg, în capitolul respectiv). Ea poate avea diferite forme, care sunt variante ale *neîmpăcării cu sine*: trufia, care este o elefantiază a sinelui și este cu totul altceva decât mândria aproape impersonală și abstractă de a fi ceea ce ești: este dorința de a fi mai mult decât ești, mințindu-te înainte de toate pe tine însuți. Și mai există smerenia bolnavă, martoră a unei conștiințe impure, o variantă a căreia este aceea care, *more russico*, se bate cu pumnii în piept strigând: „Vai mie, păcătosului“ pentru excesele sau nevrednicile sale de ieri și o face doar ca să-și ușureze conștiința printr-un simulacru retoric de penitență și pentru a putea, mai usuratic și mai voios, să recidiveze. Dar să nu uităm *mila de sine*, care este, și ea, un sentiment întemeiat pe o autoevaluare greșită. Omul care i se lasă pradă se socotește o victimă, un persecutat de soartă și de oameni, un nedreptățit, prin raportare la calitățile sau la intențiile sale. Cu alte cuvinte, se demite de la responsabilitatea actelor sale și de la asumarea, cu seninătate și demnitate, a ființei sale. Și foarte adesea acest om înduioșat de sine este un resentimentar, iar în văicărarea lui este aproape întotdeauna o undă de venin. Toate acestea sunt unele dintre formele cele mai respingătoare ale indignității.

Forma pe care o ia, din perspectiva demnității, dreapta judecată de sine este *respectul de sine*, care este sentimentul corect și nonemfatic al valorii personale, ca om generic și ca ins, și, implicit, al utilității acestei valori, convingerea neclintită a individului autonom că lucrurile în care crede

și la care aspiră sunt legitime și merită să fie duse la bunul lor capăt. Și că ceva din el rămâne inalterabil în timp, ajutându-l să fie mereu deasupra inerentelor șovăieli și îndoieli. Dreapta judecată de sine este, prin definiție, incompatibilă cu manifestarea, fie și parțială sau intermitentă, a *falsei conștiințe*, pe de o parte, a *neîmpăcării cu sine*, pe de alta. Precum și, implicit, a trufiei, care este altceva decât mândria, aproape abstractă, de a fi ceea ce ești: un individ autonom; sau a smereniei bolnave, care stă martoră unei conștiințe grav alterate. Iar cine este în stare de o dreaptă judecată de sine este în stare și de a-și judeca cu dreptate dușmanul. Nu de a-l considera cu detașare ca pe o componentă necesară a realului (aceasta e sarcina istoricului), ci de a-l judeca, fie și cu dreaptă mânie, dar nu cu ură viscerală și oarbă, drept tocmai ceea ce este în lumina raționalității și dincolo de interesele care dezbină. Până și pe arhidușman, care este dușmanul demnității tale, trebuie să-l judeci cu acea evanimitate care îți întărește, nu îți slăbește puterea de a lupta împotrivă-i.

Decența, gândită nu ca un conformism la norma generală acceptată, ci ca respect de alții și de sine, în calitate de oameni prezumтив înzestrați cu demnitate. Se poate dovedi atât deductiv, cât și empiric că fără respect de sine (vezi mai sus) nu există *adevărat* respect de alții, ci numai o timorare obedientă și instabilă și că respectul de sine (care nu are nimic de-a face cu admirația de sine sau cu autoindulgența) generează nemijlocit respectul de alții. Iar fără temeiul respectului mutual nu există deplinătate a demnității individuale.

Iar decența, ca respect al demnității umane, se manifestă prin *politețe*, adică prin tot ceea ce instituie o distanță

Respect pentru convenabilă în relațiile dintre oameni și evită atât „punerea sufletului pe masă”, cât și familiaritatea lăbărțată. Prescripțiile codului de politețe acceptat de o comunitate sunt convenții care permit cea mai mare bunăvoiință și cordialitate, fără exhibitionism și fără ingerință abuzivă. Politețea, concepută ca dreaptă măsură între excesul de intimitate, care degenerază de obicei în grosolanie, și excesul de distanțare sau de rezervă, care poate fi jignit mai rău decât o grosolanie. Demnitatea umană este în primejdie ori de câte ori se transgresează ceea ce englezii numesc *privacy*, zona inatacabilă care apără individualitatea de ingerințe inopertune, indecente și promiscue și îi îngăduie să respire aerul întăritor al singurătății. De altfel, în treacăt fie zis, capacitatea de izolare și chiar de însingurare este un semn al autonomiei individului și o garanție a invulnerabilității și a demnității sale.

La ce are de rezistat individul ca să-și păstreze intactă demnitatea? La mistificare, dar discernământul ne face greu de amăgit. La ispitierea cu bunuri, a căror acceptare reprezintă vânzarea de sine, cu demnitate cu tot. În sfârșit, la amenințări, dar, dacă este ceva aproape sinonim cu demnitatea, acel lucru este neînfriicarea, adică aptitudinea de a suferi (fie și numai prin privație) și de a muri in nomine dignitatis.

Cine, măcar o dată în viață, nu a rezistat unei perfide tentative de mistificare sau unei tentații sau unei spaime nu și-a luat încă măsura demnității sale.

De aceea, putem întreba care sunt cele mai notabile virtuți pragmatice ale individului autonom. Una este *răbdarea*, sub care trebuie să înțelegem, corelându-le, atât *lipsa de precipitare*, buna așezare față de timp, sentimentul